

УДК 51.306(477).92(498)"1920"

UDC

DOI: 10.17223/18572685/57/10

ДІЯЛЬНІСТЬ ВІЙСЬКОВОГО ВІДДІЛУ НАДЗВИЧАЙНОЇ ДИПЛОМАТИЧНОЇ МІСІЇ УНР У РУМУНІЇ, 1920 Р. (ЗА МАТЕРІАЛАМИ САУ)

І.В. Срібняк¹, Я.В. Попенко²

¹ Київський університет ім. Б. Грінченка
Україна, м. Київ, 04212, вул. Тимошенка, 13-Б

E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

² Мелітопольський державний педагогічний університет
ім. Б. Хмельницького

Україна, Запорізька обл., 72312, м. Мелітополь, вул. Гетьманська, 2

E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Авторське резюме

Стаття присвячена висвітленню діяльності військового відділу (секції) Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) Української Народної Республіки (УНР) у Румунії, який був створений у лютому 1920 р. шляхом реорганізації відрядженої сюди раніше Військової місії УНР. З моменту створення відділ виконував значний обсяг завдань, займаючись прийомом та тимчасовим розміщенням колишніх полонених українців, які могли бути використані для поповнення армії УНР. У разі потреби військовий відділ місії надавав фінансову допомогу українським військовим розвідникам-резидентам, які збирали інформацію розвідувального змісту, а також розповсюджували через своїх агентів антирадянські агітаційні матеріали. На початку грудня 1920 р. військовий відділ активно долучився до відновлення зв'язку з начальником 1-ої Повстанської групи армії УНР полковником А. Гулим-Гуленком, який у цей час здійснював керівництво діяльністю антирадянського підпілля на південному заході України. Успішна діяльність військового відділу значною мірою стала можливою завдяки його шефу – генералу С. Дельвігу. Останній виявив себе й блискучим організатором, зумівши об'єднати нечисленний гурт відданих ідеї національно-державного визволення України старшин армії УНР. Після вступу Червоної армії на територію Румунії був у 1944 р. заарештований СМЕРШем, вірогідно помер у в'язниці

Ключові слова: військовий відділ, дипломатична місія, агент, армія УНР, Бессарабія, Румунія.

ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ВОЕННОГО ОТДЕЛА ЧРЕЗВЫЧАЙНОЙ ДИПЛОМАТИЧЕСКОЙ МИССИИ УНР В РУМЫНИИ, 1920 г. (ПО МАТЕРИАЛАМ САУ)

И.В. Срибняк¹, Я.В. Попенко²

¹ Киевский университет им. Б. Гринченко
Украина, г. Киев, 04212, ул. Тимошенко, 13-Б
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

² Мелитопольский государственный педагогический
университет им. Б. Хмельницкого
Украина, Запорожская обл., 72312, г. Мелитополь, ул. Гетманская, 20
E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Авторское резюме

Статья посвящена анализу деятельности военного отдела (секции) Чрезвычайной дипломатической миссии Украинской Народной Республики (УНР) в Румынии, который был создан в феврале 1920 г. путем реорганизации командированной сюда ранее Военной миссии УНР. С момента создания сотрудники отдела выполняли значительный объем работы, занимаясь приемом и временным размещением бывших пленных украинцев, которые могли быть использованы для дальнейшего пополнения армии УНР. В случае необходимости военный отдел миссии оказывал финансовую помощь украинским военным разведчикам-резидентам, которые собирали информацию военно-политического содержания, а также распространяли через свою сеть агентов антисоветские агитационные материалы. В начале декабря 1920 г. военный отдел активно включился в процесс восстановления связи с начальником 1-й Повстанческой группы армии УНР полковником А. Гулым-Гуленко, который в то время руководил деятельностью антисоветского подполья на юго-западе Украины. Успешная деятельность военного отдела в значительной степени стала возможной благодаря генералу С. Дельвигу, который проявил себя как блестящий организатор, фактически сумев объединить немногочисленные группы преданных идее национально-государственного освобождения Украины офицеров армии УНР. После вступления Красной армии на территорию Румынии был в 1944 г. арестован СМЕРШем, вероятно умер в тюрьме.

Ключевые слова: военный отдел, дипломатическая миссия, агент, армия УНР, Бессарабия, Румыния.

ACTIVITIES OF THE MILITARY DEPARTMENT OF THE UKRAINIAN PEOPLE'S REPUBLIC EXTRAORDINARY DIPLOMATIC MISSION IN ROMANIA, 1920 (BASED ON CAW)

I.V. Sribnyak¹, Ya.V. Popenko²

¹ Borys Grinchenko Kyiv University
13-B Tymoshenko Street, Kyiv, 04212, Ukraine
E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

² Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University
20 Getmanska Street, Melitopol, Zaporozhye region, 72312, Ukraine
E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com

Abstract

The article focuses on the activities of the military department (section) of the Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic (UPR) in Romania. The department was formed in February 1920 after reorganising the UPR Military Mission. Since its formation, the department carried out a significant amount of work on receiving and temporary accommodation of former Ukrainian prisoners of war who could be recruited to the UPR army. If necessary, the military unit of the Mission provided financial assistance to Ukrainian military reconnaissance residents, who collected intelligence information and relaid anti-Soviet propaganda through their agent network. In early December 1920, the military department actively participated in the reactivation of connections with Colonel A. Gulyj-Gulenko, Head of the 1st Insurgent Group of the UPR army, who at that time led the anti-Soviet underground in the south-west of Ukraine. The success of the military department was possible mainly due to General S. Delvig, who proved himself as a brilliant organiser, having united scanty groups of the UPR army officers who were devoted to the idea of national-state liberation of Ukraine.

Keywords: military department, diplomatic mission, agent, UPR army, Bessarabia, Romania.

Діяльність військового відділу (секції) Надзвичайної дипломатичної місії (НДМ) УНР у Румунії ще не була об'єктом окремого дослідження ані в українській, ані в зарубіжній історіографії. Інформація про нього обмежується лише поодинокими згадками про створення згадуваного

відділу (Власенко, Сапсай 2015: 60–61), а також викладом окремих фактів про відвідування його співробітниками таборів інтернованих вояків-українців у Румунії (Срібняк 2017: 127). Цінний фактаж з історії українсько-румунських міждержавних взаємин (і зокрема їх військово-політичної складової) присутній у публікації українського історика М. Ковальчука, проте він стосується лише 1919 р. (Ковальчук 2010: 115–127).

Цілісна та об'єктивна реконструкція специфіки діяльності військового відділу місії можлива лише за умови належного документального підґрунтя, і в цьому відношенні значну джерельну вартість становлять документи, опубліковані українським дослідником В. Власенком (Власенко 2007: 176–217). Дана стаття була підготовлена на основі опрацювання документів, які зберігаються в Центральному військовому архіві Польщі. Серед них значну джерельну вартість являє листування голови військового відділу НДМ УНР у Румунії генерал-поручника С. Дельвіга¹ із закордонним відділом Головного управління Генерального штабу (ГУГШ) армії УНР (WBH SAW 2).

Попри вкрай невдалі дії румунської армії та зовнішньополітичні «метання» офіційного Бухаресту під час Першої світової війни (приєднання до Антанти та воєнні дії на її боці, підписання сепаратної мирної угоди з Німеччиною та її денонсація, після цього – чергове військово-політичне зближення з Францією та Великобританією) Румунія зуміла не зіпсувати стосунки з останніми та ще й отримала значні «дивіденди». За мовчазної згоди Антанти Румунія приєднала до свого складу Бессарабію, а також ще деякі порубіжні території, з чим – в силу своєї внутрішньополітичної слабкості – була змушена погодитись УНР. До початку процесу свого зближення з Польщею (зима-весна 1920 р.) остання була настільки зацікавлена у військово-політичному зближенні з Румунією, що навіть «вибачила» Бухаресту конфіскацію величезної кількості військової амуніції та зброї Південної групи військ УНР (остання під тиском РСЧА була змушена у квітні 1919 р. відступити на територію підконтрольної Румунії Бессарабії).

При цьому слід відзначити, що протягом другої половини 1919–1920 р. Румунія спорадично повертала (але у значно меншій кількості) набуте в такий спосіб озброєння, вдаючись до передання УНР невеликих партій набоїв та військової амуніції. Значною мірою це було обумовлено зацікавленістю офіційного Бухаресту в існуванні незалежної України в якості захисного бар'єру від радянської Росії. Свідченням прихильності румунської сторони до УНР стало, зокрема, й відрядження до Румунії Військової місії у липні 1919 р. Її найголовнішим завданням власне й було сприяння в організації переправлення зброї, військового спорядження та ліків, що було особливо цінним для

УНР в умовах фактичної блокади, запровадженої Антантою.

Військовий відділ (секція) Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії був створений на виконання постанови уряду УНР від 3 лютого 1920 р. шляхом реорганізації Військової місії УНР (прибула до Бухаресту на початку червня 1919 р.) (WBH SAW 3). До складу новоствореного військового відділу як постійні співробітники увійшли колишні співробітники Військової місії – генерал-поручник Сергій Дельвіг (голова), сотник Яків Чайківський та хорунжий Василь Трепке (секретарі). У якості приряджених до роботи у військовому відділі були притягнені полковник Демид Антончук, сотники Олександр Долинюк та Денис Майер-Михальський. З березня 1920 р. в аналогічному статусі при відділі перебував отаман Микола Шаповал, який прибув до Румунії за дорученням уряду УНР (WBH SAW 4). Крім того, у різний час до виконання окремих робіт у військовому відділі використовувались хорунжий Олександр Трепке та сотник Микола Даньків (Власенко, Сапсай 2015: 60–61). В окремих випадках до виконання різних спеціальних завдань військово-дипломатичного характеру залучався і член НДМ УНР у Румунії контр-адмірал М. Остроградський.

У розпорядженні за підписом С. Петлюри завдання відділу були окреслені досить невиразно – він мав надавати «допомогу місії (НДМ УНР у Румунії. – *І.С., Я.П.*) в розв'язанню і в технічному переведенні в життя всіх військових питань, які можуть стати перед місією» (WBH SAW 1). Між тим обсяг завдань, які мали виконувати співробітники військового відділу НДМ УНР, був доволі значним. До них належало, зокрема, сприяння зміцненню бойової вартості військ УНР, збільшення їх особового складу та організація матеріально-технічного постачання дієвої армії. Час від часу за дорученням ГУГШ співробітники готували аналітично-довідкові матеріали про стан військової готовності та бойовий вишкіл румунської армії. Також співробітники військового відділу дбали про прийом та тимчасове розміщення колишніх полонених вояків-українців, які повертались додому з різних європейських країн. Пріоритетними завданнями для співробітників військового відділу завжди залишався збір військово-політичної інформації про ситуацію на підрадянській Україні для підготовки розвідчих зведень та забезпечення дипломатичного прикриття таємних структур Партизансько-повстанського штабу при головній команді військ УНР (після його створення у грудні 1920 р.).

З огляду на виняткову важливість виконуваних військовим відділом функцій уряд УНР подбав про відповідне фінансове забезпечення його діяльності. Лише впродовж лютого-липня 1920 р. на потреби співробітників відділу було витрачено 215 088,19 лей румунських

(л. р.). Всі вони отримували відповідне грошове забезпечення, яке цілком покривало видатки на утримання та оренду помешкання для проживання, добові, відрядження, яке становило загалом на всіх членів відділу від майже 27 тис. до 37 тис. л. р. щомісячно. Частина коштів витрачалася на оренду помешкання для канцелярії військового відділу, придбання та експлуатації автомобіля, оплати праці кур'єрів, придбання одягу та взуття для репатріантів, для закупівлі матеріалу для військових прапорів (WBH SAW 5). Генерал С. Дельвіг щомісячно отримував 2000 л. р. для представницьких витрат. Ще 61 275 л. р. планувалось витратити впродовж трьох наступних місяців (серпень-жовтень 1920 р.) (WBH SAW 6).

Завдяки таким відносно значним грошовим надходженням військового відділу мав можливість ефективно виконувати покладені на нього завдання і, зокрема, надавати гуманітарну допомогу тим воякам-українцям, які все ще продовжували повертатись з австро-угорського та італійського полону. Ця категорія вояцтва представляла для уряду УНР особливий інтерес, бо в умовах окупації переважної більшості українських земель більшовиками та білогвардійцями тільки в їх середовищі можна було знайти добровольців для поповнення дієвої армії УНР.

З числа малих груп українських вояків, що прямували до Румунії з території Королівства сербів, хорватів та словенців, своєю чисельністю і згуртованістю вирізнявся «відділ Маркова» (близько 500 вояків), яким опікувався голова місії Українського Червоного Хреста у цій країні Д. Дорошенко. Останній лише впродовж листопада 1919 р. витратив значну частину коштів очолюваної ним місії для забезпечення всім необхідним вояків цього відділу (і зокрема – харчуванням), і попри вперту протидію місцевої влади та військового представника Добровольчої армії в Белграді, все ж таки домогся дозволу на його переїзд до Румунії (Дорошенко 1969: 506, 512–514).

Загдуваний відділ на початку грудня 1919 р. був розміщений у румунському таборі Брашов, після чого опіка над ним перейшла до НДМ УНР у Румунії. Заходами керівника військової секції місії С. Дельвіга воякам цього відділу було забезпечено прийнятний побут та харчування, для чого їх самопризначеному старшому Володимирі Маркову були передані потрібні для цього кошти. Також заходами місії було закуплено партію шкіри, яка мала бути використана для пошиття взуття потребуючим на це воякам. Проте вже невдовзі виявилось, що В. Марків був цілком невідповідною людиною, бо отримавши гроші – останній повівся як негідник і авантюрист.

Взагалі, як йшлося у повідомленні С. Дельвіга (№ 602 від 23 травня 1920 р.) закордонному відділу Головного управління Генерального

штабу (ГУГШ) армії УНР, для визнання В. Маркова четарем УГА бракувало достатніх підстав. Не маючи на те відповідного уповноваження, останній почав видавати себе за представника НДМ УНР у Румунії, вчинивши при цьому низку недостойних вчинків, що свідчили про його вкрай низькі морально-ділові якості. Більше того, окремі його дії мали відверто злочинний характер. У згадуваному вище повідомленні йшлося, зокрема, про те, що В. Марков частково витратив на власні потреби кошти, які були видані йому місією для вояків очолюваного ним відділу; самовільно розпродав частину шкіри, закуплену для пошиття взуття потребуючим цього воякам; використав сфальшовану посвідку аби взяти у борг у приватної особи гроші нібито для потреб місії; самовільно підвищив за сфальшованим ним же документом трьох підстаршин в ранги старшин «іменем місії»; взяв та не повернув особисті речі (годинник і цивільний одяг) їх власнику, з якими він виїхав до осередку уряду УНР (WBH CAW 1).

Маючи на руках підроблене посвідчення особи за підписом голови НДМ УНР у Румунії К. Мацієвича, В. Марків був прийнятий головним отаманом УНР С. Петлюрою, після чого у якості «представника місії» звертався до різних державних інституцій, намагаючись отримати кошти нібито для потреб НДМ УНР у Румунії. Виходячи з цього генерал С. Дельвіг вважав за доцільне взяти В. Маркова під арешт та провести слідство щодо всіх його злочинних дій (WBH CAW 1). На жаль, архівні документи не містять інформації про подальші дії В. Маркова, також бракує даних й про те, чи був він арештований та відданий під слідство та суд. Але, навіть, попри такі його вчинки можна припустити, що принаймні частина вояків з очолюваного ним відділу була влита до складу армії УНР. На користь такого твердження свідчить один з рапортів (№ 704) С. Дельвіга військовому міністру уряду УНР, в якому присутня інформація про відправку 19 червня 1920 р. куреня кількістю 300 вояків до Могильова – для поповнення частин дієвої армії (WBH CAW 1).

Ще одним джерелом поповнення Дієвої армії були колишні полонені, які поверталися з Туреччини, Болгарії та Сербії, а також ті, які донедавна перебували у складі денікінської армії. Дехто з них навесні-влітку 1920 р. намагався отримати від НДМ УНР у Румунії відповідні документи для повернення в Україну. Частина колишніх денікінців (зокрема з числа старших офіцерів та генералів) вважала за можливе вступити на українську військову службу. Але при цьому дуже важливим було визначення їх мотивації – чи то бажання долучитись до боротьби з більшовизмом, ментальна приналежність до українства, чи то прагнення цинічно використати своє перебування в лавах армії УНР задля досягнення власних цілей.

Справедливо побоюючись напливу до армії випадкових осіб контр-адмірал М. Остроградський у своєму листі на ім'я військового міністра уряду УНР (№ 1475 від 29 травня 1920 р.), зокрема, відзначав, що «деякі з цих панів може і бажані для посадки, а деяких <...> просто неприємно і бачити». Тому М. Остроградський вважав за доцільне надавати їм проїзні документи лише за умови попереднього надходження на це згоди військового міністра УНР (WBH SAW 1). Водночас офіцери молодших рангів зі складу денікінської армії пропускалися до Могильова здебільшого безперешкодно, дехто з них прямував з Болгарії до України, вже маючи відповідні документи, видані тамтешнім польським посольством.

Ще одним завданням, яке було поставлене урядом УНР перед українськими військовими дипломатами у Румунії навесні 1920 р., – отримання дозволу офіційного Бухаресту на переїзд румунською територією інтернованої ще влітку 1919 р. «Української бригади» з Німецького Яблонного (Чехословаччина). З цією метою адмірал М. Остроградський вів переговори з послом Франції у Румунії, а також зустрічався з головою Французької військової місії генералом Петеном (WBH SAW 7). У цій справі з військовими аташе польського і чехословацького посольств зустрічався і генерал С. Дельвіг, якому вдалось переконати обох дипломатів звернутись з відповідними запитом до урядів їх країн. Ним також був надісланий лист до начальника бригади в Німецькому Яблонному, в якому містилась пропозиція відрядити до складу війська УНР лише тих вояків, які добровільно на це би погодились (WBH SAW 8).

Однією з найголовніших перепон в організації перевезення була цілкова відсутність потрібного рухомого складу (потягів та вагонів), про що було повідомлено румунською військовою владою на початку червня 1920 р. Попри це українська дипломатія продовжувала шукати можливості для перевезення бригади шляхом продовження переговорів з чехословацьким військовим аташе в Румунії, який висловлював готовність переконати Прагу в доцільності відправлення такого ешелону за маршрутом Кошиці – Чоп – Батіу – Керешмезо – Вороненка – Коломия – Непоколоуць – Чернівці – Новоселиці.

Маршрут слідування ешелону передбачав проїзд через Буковину, яка контролювалась польськими військами, відтак для його проїзду був потрібен і дозвіл від польського військового відомства. Ця обставина ускладнювала процес передислокації бригади, але за умови опломбування вагонів на «буковинській ділянці» можна було сподіватись, що Варшава все ж таки піде на зустріч проханням української та чеської сторін, гарантувавши екстериторіальність вагонів (WBH SAW 9). Зрештою, реалізувати цей план так і не вдалось – як через

відсутність потрібних коштів для транспортування згадуваної бригади, так і в зв'язку з небажанням більшості вояків-галичан приєднатись до армії УНР після підписання урядами Польщі та України Варшавської угоди. Внаслідок цього всі ці переговори завершилися нічим, і бригада і надалі залишилась у Німецькому Яблонному.

На початку червня 1920 р. румунський уряд остаточно визначився у своєму ставленні до УНР – у відповідь на відповідні звернення НДМ УНР в Румунії до нього – голова Ради міністрів генерал Александру Авереску ухвалив рішення про можливість проїзду українських репатріантів, а також повернення зброї та військової амуніції (що належали раніше Запорізькому корпусу армії УНР), заборонивши водночас «формування озброєних одиниць» на теренах Румунії. Таке формулювання значно ускладнювало виконання таємної «Інструкції для військових формувань в Румунії і Польщі» (затвердженої головним отаманом військ УНР С. Петлюрою ще 25 лютого 1920 р.) (Українська революція (документи) 1919–1921 1984: 103, 106), залишаючи армії УНР лише один канал для формування нових частин та з'єднань – Польщу.

Проте, як вже зазначалось, дозвіл румунського уряду на проїзд територією країни тих вояків-українців, які повертались з балканських країн, мінімізував негативні наслідки згаданого рішення. Справа в тім, що частина колишніх полонених (з числа тих, хто виявляв бажання приєднатись до армії УНР) накопичувалась у збірних пунктах для інтернованих аби за деякий час вирушити для поповнення дієвої армії. На підтвердження цього варто навести вже цитований «доклад» С. Дельвіга (№ 761 від 25 червня 1920 р.), в якому повідомлялось про виїзд куреня у складі 15 старшин та 300 козаків з місця тимчасового їх перебування (табір Фокей, поблизу Крайови) до Могильова. У подальшому цей табір продовжував використовуватись для потреб вояків-українців (WBH CAW 1).

Одним з найголовніших напрямів діяльності військового відділу місії була організація переправлення з Румунії до України зброї для дієвої армії УНР. Румунська сторона йшла назустріч українцям, передаючи у дотримання своїх попередніх обіцянок обмежену кількість стрілецької зброї та набоїв до неї (після відступу в 1919 р. до Бессарабії та роззброєння там Запорізького корпусу, Південно-східної та Південної груп армії УНР румуни отримали значну кількість стрілецької зброї, гармат, набоїв та різної військової амуніції) (Ковальчук 2010: 120). Як зазначалось у звітах С. Дельвіга військовому міністру уряду УНР (№ 704 від 19 червня і № 761 від 25 червня 1920 р.), відправка однієї з партій зброї (5 млн штук набоїв російського зразку) була доручена сотнику Я. Чайковському, після чого останній виїхав

до Соколе (поблизу Ясс), де і мав їх отримати на військовому складі румунської армії. Вже за п'ять днів вони мали бути переправлені до Могильова та передані до дієвої армії (WBH CAW 1).

Також у згадуваних докладах йшлося і про наступну заплановану С. Дельвігом поставку рушниць та гарматних набоїв (12 тис. гвинтівок та 2 тис. артилерійських набоїв), щоправда у цьому випадку він не міг чітко визначити термін потрапляння до армії цієї партії зброї, бо її ще тільки належало прийняти та відвантажити, а також організувати транспорт для їх перевезення до кордону. До загальної кількості зброї та військового майна (крім вже згаданого), яке мало бути повернуто румунською владою, також входили ще 120 кулеметів та запасні частини до них, 40 польових трьохдюймових гармат російського зразку та 30 тис. снарядів до них, 800 шабель та значна кількість кінської амуніції (WBH CAW 1).

Не втрачаючи надій на повернення цього військового майна, С. Дельвіг також вважав за можливе і доцільне купувати зброю і приватним шляхом, що мало бути не тільки «корисним з боку економії», але й дозволяло би полегшити та прискорити відправлення «офіційних транспортів». Проте для цього була потрібна готівка. І якщо для перевезення першого транспорту кошти були взяті з сум, призначених для утримання місії, то вже для наступної партії був потрібним істотний грошовий транш від уряду УНР. В ситуації практично повної відсутності коштів у державний скарбниці С. Дельвіг пропонував уряду здійснити продаж 2–5 вагонів цукру-сирця у бессарабському прикордонні, та передати виручені від цього кошти місії. Порада генерала була почута – принаймні саме такий висновок можна зробити з телеграми голови Військової місії УНР у Варшаві генерала В. Зелінського про готовність уряду УНР надіслати до Румунії 20 вагонів цукру для їх продажу. Відтак можна припустити, що військовий відділ НДМ УНР отримав потрібні кошти, завдяки чому «румунський канал» постачання зброї для армії УНР діяв до листопада 1920 р. досить ефективно (Мазепа 2003: 299).

Слід відзначити, що інколи до справ закупівлі зброї та військового спорядження в Румунії уповноважувались українські закупочні комісії, які не були зобов'язані узгоджувати власні дії з генералом С. Дельвігом. Проте навіть в такому випадку без співробітників військового відділу справа не обходилась. Інколи – за вказівками ГУГШ – останнім доручалось здійснювати негласний догляд за членами цих комісій. Тому коли 29 жовтня 1920 р. з Кам'янця-Подільського до Хотина прибули чотири представники кам'янецького «Союз-Банка» (Пабенський, Мачушенко, Нурисман і Мількрат), всі вони опинились під таємним спостереженням співробітників військового відділу місії (WBH CAW 1).

Як вже зазначалося вище, надзвичайно важливим напрямом діяльності військового відділу НДМ УНР була організація таємного збору інформації військово-політичного характеру в радянській Україні та сприяння роботі українських військових агентів, які відряджались до Румунії для організації розвідницько-агентурних мереж, діючи при цьому в порозумінні з румунською військовою розвідкою. У цьому зв'язку особливий інтерес викликає один з рапортів С. Дельвіга військовому міністру уряду УНР (№ 1060 від 10 вересня 1920 р.), в якому він «для систематичного здобуття інформаційних відомостей» клопотався про надання військовому відділу місії потрібних для цього фінансових засобів.

Також у рапорті присутня інформація про двох українських військових розвідників-резидентів – поручника Пляцка (Буженка), який ще в 1919 р. був відряджений штабом головного отамана до штабу 8-ї дивізії румунської армії у Чернівцях (без повідомлення про це С. Дельвіга). Основним його завданням був пошук та відрядження агентів до районів, що були зайняті більшовиками з метою проведення розвідницької роботи. Після залишення урядом УНР Кам'янця-Подільського останній звернувся до місії з проханням про субсидювання коштів, потрібних для виконання отриманих ним завдань. Завдяки наданому головою НДМ УНР К. Мацієвичем кредиту український резидент отримав можливість ще принаймні на три місяці подовжити свій термі перебування у Чернівцях (WBH SAW 1).

У травні 1920 р. штабом 2-ї дивізії армії УНР до м. Бендери був відряджений сотник П. Ємельянов, за висловом С. Дельвіга, «з дорученнями навіть вище границь звичайної розвідки». Цей «агент-резидент» працював відкрито, будучи при цьому в тісному зв'язку з місцевими румунськими інституціями, але водночас він не узгоджував свою діяльність з головою військового відділу, що, на думку С. Дельвіга, було неприпустимим. Він кваліфікував спосіб роботи П. Ємельянова як «кустарний», бо його результатами користувалась румунська військова розвідка, натомість штаб 2-ї дивізії впродовж двох місяців не отримував від свого агента жодної інформації (WBH SAW 1).

Але разом з тим С. Дельвіг оцінював працю П. Ємельянова як «надзвичайно корисну», тому коли той звернувся до місії з проханням про виділення йому субсидії для продовження роботи, начальник військового відділу вважав доцільним піти йому на зустріч. На таке рішення С. Дельвіга вплинуло й те, що П. Ємельянов зумів налагодити тісні ділові взаємини як з румунською владою, так і з представниками французької та польської військових розвідок у цій країні. Щоправда, С. Дельвіг не диспонував потрібними для цього коштами, і в цій ситуації на допомогу П. Ємельянову прийшла польська спец-

служба, вбачаючи в його праці «велику користь». Надані польською розвідкою кошти були використані для тиражування антирадянських відозв у одній з румунських друкарень, після чого вони таємно переправлялись через Дністер та розповсюджувались серед місцевого населення (WBH SAW 1).

Невдовзі свій внесок (5000 леїв, щоправда – у якості позики) у грошове забезпечення роботи «бюро» П. Ємельянова зробила і НДМ УНР у Румунії. Таке рішення було обумовлено тим, що його керівник відповідав не тільки за тиражування, але й за транспортування листівок. Крім того, здійснював добір агентів для виконання розвідувальних завдань. З огляду на це С. Дельвіг просив у військового міністра «кредитів на організацію військової розвідки» – у тій мірі, наскільки би на це дозволяли фонди міністерства. Також він пропонував обов'язково повідомляти йому в подальшому про всіх резидентів, які би прибували до Румунії за дорученнями закордонного відділу ГУГШ, а також підпорядковувати їх шефу військового відділу НДМ УНР (WBH SAW 1).

Для надання діяльності військової розвідки рис системності також був розроблений «Проект організації розвідочно-інформаційного апарату на роминській території» (можна припустити, що його автором став сотник П. Ємельянов. – *І.С., Я.П.*). В ньому були сформульовані основні завдання українських резидентур в Бессарабії та Румунії та підпорядкованих їм мереж на півдні України. Так, зокрема, вони полягали у здійсненні «розвідки військового і політичного характеру на території України», забезпеченні «зв'язку з повстанцями та іншими організаціями (кооперативами, профес[іональними] союзами робітників <...> інтелігенцією)». Велика увага приділялась проведенню пропаганди шляхом інформування «населення про діяльність і цілі на майбутнє нашого уряду (особливо аграрне питання і справа “українсько-польської згоди”, або інших майбутніх та існуючих політичних або військових союзів, згод і договорів)»; «національно-державній агітації»; «пропаганді з метою розкладу і дезорганізації Червоної армії, дискредитування (дискредитації. – *І.С., Я.П.*) совітської (радянської. – *І.С., Я.П.*) влади»; «контрагітації проти пропаганди совітської» (WBH SAW 1).

У роз'ясненнях до «Проекту...» були вказані чинники, які сприяли проведенню агентурно-пропагандистської роботи: «Вся ця справа може гарно провадитись через спочування (співчуття. – *І.С., Я.П.*) до неї і симпатичне відношення роминського уряду, і через те, що в Кишиневі і Бендерах маютья типографії російського шрифту» (останнє дозволяло тиражувати значний обсяг антибільшовицьких прокламацій). Все це створювало підстави для переходу у сприятливий час до

«організації повстань по підготовляемому плану», для чого слід було провести «озброєння деяких груп населення» (останнє було малореалістичним через величезні складнощі транспортування зброї через кордон та відсутність коштів для її придбання в Бессарабії).

Слід відзначити, що з рапорту № 9 (вересень 1920 р., без зазначення точної дати. – *І.С., Я.П.*) сотника П. Ємельянова випливало, що 20–25 агентів очолюваного ним бюро, виконували також і контррозвідувальні функції. Зокрема, у згадуваному рапорті йшлося про те, що з метою «догляду за більшовиками, преїзджаючими з-за Дністра і одержання інформацій» у порозумінні з румунською військовою владою, його агенти були розміщені на радянсько-румунському кордоні – на ділянці Дністра від с. Красна Гірка (Crasnaia Gorca) до містечка Слободзея (Slobozia). Ця ділянка була поділена на окремі сектори, в кожному з яких постійно перебувало «по два чоловіки для пильнування за тим боком і безупинного зв'язку» з антибільшовицькими організаціями в Україні. Крім того, у потягах, що слідували за маршрутами Кишинів – Бендери і Бендери – Рені, постійно знаходилися агенти П. Ємельянова, які в такий спосіб намагались відстежувати пересування більшовицьких кур'єрів у межах Бессарабії (WBH SAW 11).

Завдяки існуванню цієї агентурної мережі до Тираспольського, Ананівського та Одеського повітів завозилась та розповсюджувалась велика кількість антибільшовицьких відозв. Сотник П. Ємельянов також організував підготовку агітаторів «для праці в запіллі», які відряджались до Бізурли, Знаменки, Кременчука та Одеси. Ним був скомплектований «отряд терористів», завданням якого мали стати таємні вбивства «найвідніших большевиків комуністів» в Тирасполі. За дорученням П. Ємельянова частина вояків зі складу очолюваного ним у 1919 р. партизанського загону вступила на службу до РСЧА, аби за першим сигналом виступити зі зброєю в руках проти радянської влади, ліквідуючи керівників місцевих більшовицьких осередків.

На думку П. Ємельянова, переконливим сигналом взятися за зброю та виступити проти більшовиків для селян мала стати поява на Тираспольщині чисельного загону (200–500 вояків), з відповідним озброєнням кожного з них гвинтівкою та достатнім запасом набоїв (100 шт.), гранатами, кількома кулеметами та підривними шашками. Спільними зусиллями повсталих селян та вояків згадуваного відділу можна було би захопити Тирасполь, Бізурлу та Роздільну. Водночас, практично реалізувати задуманий план можна було би лише за умови надходження достатніх коштів та засобів (WBH SAW 11).

З метою надання підтримки місцевим повстанським організаціям у різних регіонах Південного Поділля та Одещини військовий відділ

НДМ УНР здійснював рекрутацію старшин-організаторів з подальшим їх відрядженням у розпорядження командирів діючих партизанських загонів, які визнавали підпорядкування уряду УНР. Інколи для виконання таких завдань зголошувались цілком невідповідні особи, до числа яких належав зокрема сотник Мішак, який у вересні 1920 р. був відряджений до України. Отримавши для виконання своїх завдань певну суму коштів (кілька сотень лей і 100 тис. гривень) та відповідні документи, сотник затримався на кілька днів у Кишиневі. Назвавшись тут «українським консулом на Бессарабщині», він вдався до пиятики і на підпитку влаштував кілька скандалів у місцевих ресторациях. Витративши всі наявні у нього кошти, він намагався обміняти частину гривень. Зрештою, після чергового дебошу його було заарештовано місцевою поліцією, а потім відправлено з міста у напрямку Могильова, де він мав перейти румунсько-радянський кордон (WBH SAW 10).

Випадки залучення випадкових людей у якості агентів та старшин-організаторів були непоодинокими. Про це свідчить рапорт (№ 1251 від 19 жовтня 1920 р.) С. Дельвіга, який відзначив цілковиту невідповідність прибулих за дорученням уряду УНР до Румунії кількох осіб «по справах повстання». Всі вони, на думку начальника військового відділу, були «абсолютно невідповідаючими важности справи: алкоголіки, брехуни, крутили (тут: крутії. – *І.С., Я.П.*), які дискредитували державу (йдеться про УНР. – *І.С., Я.П.*) в Роминії й напевно корисними для повстання не будуть». На користь такого висновку С. Дельвіга свідчило й те, що ці особи «з грошовими рахунками дуже необережні, не бажаючи знати різниці між державними грошима і своїми» (WBH SAW 1).

Попри такі ситуації, справа підготовки повстання проти більшовиків тривала і надалі, а її загальний провід здійснював полковник А. Гулий-Гуленко. У вересні-жовтні 1920 р. за його дорученням в Бессарабії була розгорнута агентурно-зв'язкова мережа, чим зокрема займались гарматний референт Південної повстанської групи полковник Михайло Руссіян, полковник Дідушенко (в Кишиневі), підполковник Луговий (в Хотині), сотник Сергій Соллогуб (останній займав посаду завідувача бюро зв'язку в Румунії), сотник Фріш (молодший зв'язковий старшина згадуваного бюро), поручник Мельник та ін. У Бендерах до збирання інформації розвідувального характеру був залучений сотник Остроградський, але його поява в місті в однострої старшини армії УНР зробила неможливим подальше його використання у агентурній роботі.

Найбільшою проблемою, з якою зіштовхнулись згадувані українські резиденти в Бессарабії, стала відсутність в їх розпорядженні

досвідчених агентів, що змушувало залучати для організації зв'язку невідповідних осіб. Ця обставина у подальшому призвела до викриття агентів-зв'язківців більшовицькою ЧК та численних арештів серед уенерівського підпілля у порубіжних з Бессарабією повітах УСРР.

26 жовтня 1920 р. за дорученням С. Петлюри А. Гулий-Гуленко відбув до Могильова з метою організації розташованих там частин армії УНР для прориву більшовицького фронту та бойової діяльності у запіллі РСЧА. На виконання його вказівок в околицях Бендер та Резіни тривало накопичення повстанців, які мали бути використані для підриву радянського тилу. Як доповідав начальнику Генерального штабу армії УНР С. Дельвіг, станом на 22 листопада 1920 р. їх нараховувалось вже 170 осіб. Для організації харчування стараннями начальника військового відділу було отримано 10 тис. л. р. (в якості кредиту від голови НДМ УНР у Румунії К. Мацієвича) (WBH CAW 2).

Найбільшою проблемою для розгортання підпільних уенерівських структур на території Бессарабії у цей час стала тривала відсутність полковника А. Гулого-Гуленка, який більше місяця не виходив на зв'язок. У зв'язку з цим військовий відділ НДМ УНР був змушений на початку грудня 1920 р. виконувати дещо невластиві йому завдання із відновлення з ним контактів. Можливо що це було зумовлено ліквідацією більшовиками створеної резидентами А. Гулого-Гуленка в Бессарабії мережі агентів-зв'язківців. У цій ситуації С. Дельвіг звернувся з листом (№ 1450 від 8 грудня 1920 р.) до закордонного відділу ГУГШ, в якому зажадав керівних вказівок у справі відновлення зв'язкової служби та визначення джерел фінансування для цього. В ньому С. Дельвіг також повідомляв про здійснені ним кроки і, зокрема, про зміну всієї системи зв'язку (керівний центр – повстанці), розформування всіх старих зв'язкових пунктів, відкликання з румунсько-радянського кордону всіх агентів та їх зосередження у збірному пункті у Бельцах (у цей час тут тимчасово перебували інтерновані вояки 2-ї бригади 1-ї кулеметної дивізії армії УНР під командуванням полковника Г. Порохівського) (WBH CAW 1).

Відповіддю на це звернення С. Дельвіга став лист 1-го генерал-квартирмейстера Генерального штабу (без дати і зазначення прізвища), в якому містилась констатація неможливості проведення зараз «широких операцій, вимагаючих широкого фінансування», з огляду на що невідомий автор листа запропонував кількісно обмежити «зв'язковий апарат з повстанцями Південної групи». Разом з тим С. Дельвігу доручалось відрядити на південь України двох зв'язківців (з числа абсолютно надійних та відданих справі УНР осіб) «з наказом за всяку ціну» виявити місцеперебування полковника А. Гулого-Гуленка, відновивши таким чином зв'язок між начальником Південної пов-

станської групи та військовим відділом НДМ УНР. Утримання нового апарату служби зв'язку (у т. ч. й відрядження двох зв'язківців) мало відбутись з коштів авансу (100 тис. левів), який був раніше виділений НДМ УНР для придбання набоїв. Надалі «вся справа зв'язку з повстанцями» мала спрямовуватись особисто С. Дельвігом (WBH SAW 1).

Справою відновлення зв'язку з А. Гулим-Гуленком опікувався гарматний референт Південної повстанської групи полковник М. Руссіян, який запропонував призначити начальником зв'язкової служби з повстанцями прифронтового комісара 1-ї Запорізької стрілецької дивізії армії УНР Василя Савенка. М. Руссіян також склав кошторис, згідно якого на утримання новосформованого зв'язкового апарату (начальник зв'язку, два його помічники та 6 вістових козаків) мало бути витрачено 23 800 л.р. Ці видатки були санкціоновані головним отаманом С. Петлюрою, який залишив на бланку кошторису резолюцію такого змісту: «В разі потреби генерал Дельвіг з сум, маючихся в його розпорядженні, може робити витрати на цю справу» (WBH SAW 1).

Цей дозвіл, а також отримані від Місії УНР кошти дозволили С. Дельвігу оперативно створити нову мережу пунктів, призначених для прийому-відправки агентів-зв'язківців та розвідників. Про це зокрема йшлося у його доповіді (№ 1459 від 8 грудня 1920 р.), яка була адресована начальнику Генерального штабу і військовому міністру уряду УНР. У цьому документі міститься інформація про функціонування згадуваних пунктів у Резині (начальник – поручник Мельник), у Бендерах (сотник П. Ємельянов), які використовувались для відрядження інформаторів та зв'язківців (WBH SAW 1).

Одночасно співробітники військового відділу НДМ УНР надавали допомогу воякам-українцям та біженцям, які після нелегального перетину кордону тимчасово осідали у Бендерах і Рибниці. Ще одним місцем зосередження вояків та цивільних біженців стали на початку грудня 1920 р. Чернівці. Їх організацію взяв на себе зв'язковий старшина військового відділу НДМ УНР сотник Луговий, якому «вдалося розрідити трохи дуже великий натовп біженців надсилкою до Галичини, Чехії, Австрії». Вояки відряджались до тимчасової військової станиці у Бельцах. Їх побут був тут забезпечений стараннями Чернівецького жіночого комітету, члени якого передавали на потреби вояцтва зібрані ними кошти та одяг. Слід відзначити, що допомога благодійних організацій в цій ситуації була фактично єдиним засобом для забезпечення побуту біженців, бо фінансові можливості НДМ УНР були вкрай обмежені, відтак місія не могла взяти на себе утримання значної їх кількості (WBH SAW 1).

Попри всі складнощі обстоювання інтересів УНР її дипломатичною службою на зовнішньополітичній арені, що було пов'язано з

цілим комплексом причин зовнішньополітичного характеру, діяльність військового відділу НДМ УНР у Румунії впродовж 1920 р. була позначена значними здобутками. З огляду на те, що у цей час УНР вела безкомпромісну боротьбу з «білою» і «червоною» Росією, дієва армія потребувала поповнення запасів зброї та військової амуніції. Ледь не єдиним каналом для цього була королівська Румунія, яка неодноразово передавала Україні значні партії стрілецької зброї та набоїв до них.

Шляхом максимального напруження власних сил співробітникам військового відділу вдалось забезпечити перевезення партій зброї румунською територією та їх переправлення через кордон. Крім того, вони виконували широке коло завдань, реалізація яких сприяла посиленню боєздатності армії УНР. Це здійснення опіки над інтернованими вояками-українцями і водночас залучення добровольців з їх середовища на українську військову службу, проведення розвідки для збору докладної інформації про військово-політичну ситуацію в радянській Україні, а також здійснення дипломатичного прикриття агентурної антибільшовицької діяльності уенерівських осередків на території Румунії та Бессарабії.

Цим відділ значною мірою завдячував своєму керівникові генералу С. Дельвігу, який поєднував ґрунтовну військову освіту (випускник Михайлівської артилерійської академії), особисту мужність та відвагу, інтелігентність і виразний національний сантимент. Він виявляв себе у беззастережній відданості прапору УНР. Разом з тим С. Дельвіг мав дипломатичний хист, що зокрема виявився у його участі у переговорах з представниками генерала П. Врангеля щодо створення єдиного антибільшовицького фронту (середина жовтня 1920 р.). Генерал виявив себе і блискучим організатором, зумівши об'єднати навколо себе нечисленний гурт відданих ідеї національно-державного визволення України старшин армії УНР.

Створення та діяльність військового відділу НДМ УНР у Румунії стало переконливим свідченням того, що попри всі розбіжності у двосторонніх румунсько-українських міждержавних відносинах їх осердям була антибільшовицька зорієнтованість їх зовнішньої політики. Спільність вищого державного інтересу двох країн, що полягав у послідовному протистоянні радянській Росії, обумовлювала кооперацію їх зусиль в антибільшовицькій військово-агентурній діяльності протягом 1920–1921 рр. Усвідомлення потенційної загрози Москви, яка тільки номінально погодилась з приєднанням Румунією Бессарабії, об'єктивно підштовхувало Бухарест до розігрування «української карти». Це, зокрема, виявлялось в утримуванні румунською владою таборів інтернованих вояків армії УНР, а також у залученні окремих

українських старшин на румунську військову службу). Щоправда, загальна політична стабілізація ситуації в Європі у другій половині 1920-х рр. деякою мірою «приспала» пильність владних кіл Румунії у питанні можливої ревізії Москвою державно-політичної приналежності Бессарабії. Вдавшись до безоглядної румунізації національних меншин в межах королівства, румунський уряд втратив їх підтримку, а в 1939 р. – на виконання ультиматуму Сталіна – був змушений передати бессарабські землі до складу радянської України.

ПРИМІТКИ

1. Сергій Миколайович Дельвіг (1866–1944) – український і російський військовий діяч, генерал-лейтенант Російської імператорської армії, генерал-полковник армії УНР, військовий історик, артилерист. Після проходження навчання в 2-му Московському кадетському корпусі послідовно закінчив також Михайлівське артилерійське училище, Офіцерську артилерійську школу та Михайлівську артилерійську академію. Військову службу розпочав у 2-й резервній артилерійській бригаді, з 1899 р. – командир пішої батареї Офіцерської артилерійської школи. Учасник Російсько-японської війни, під час якої був нагороджений Золотою Георгіївською зброєю. З 1909 р. – генерал-майор, командир 24-ї артилерійської бригади. Під час Першої світової війни – інспектор артилерії 9-го армійського корпусу. В січні 1915 р. був підвищений до ранги генерал-поручника. Комендант здобутої російськими військами австрійської фортеці в Перемишлі, з жовтня 1915 р. – командир 40-го армійського корпусу. З квітня 1916 р. – інспектор артилерії Південно-Західного фронту, здійснював керівництво артилерією під час Брусиловського прориву. Навесні 1917 р. вийшов у відставку.

З листопада 1917 р. – начальник інспекторату артилерії Українського генерального військового штабу, на початку 1918 р. – начальник артилерії Гайдамацького коша Слобідської України. За доби правління гетьмана П. Скоропадського посідав відповідальні посади в армії Української держави, з 1919 р. – інспектор артилерії військ УНР. У червні 1919 р. очолював делегацію УНР на переговорах з Польщею під час Чортківського наступу УГА, підписав договір про перемир'я зі встановленням демаркаційної лінії (16 червня 1919 р.), який так і не був реалізований через протидію диктатора ЗОУНР Є. Петрушевича. З липня 1919 р. – голова Військової місії УНР у Румунії, а після її ліквідації – керівник військового відділу (секції) Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії. За дорученням уряду УНР у жовтні 1920 р. провадив переговори з представниками генерала П. Врангеля про

визнання останнім самостійності УНР. З лютого 1921 р. – член Вищої військової ради армії УНР. Після ліквідації дипмісії брав активну участь в житті української політичної еміграції в Румунії. Працював інженером на кількох румунських підприємствах. У 1944 р. евакуювався до Каїру (Єгипет), де того ж року помер.

ЛІТЕРАТУРА

Власенко 2007 – *Власенко В.М.* До діяльності Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Румунії (1919–1923 рр.) // Україна дипломатична. 2007. Вип. 8. С. 176–217.

Власенко, Сапсай 2015 – *Власенко В.М., Сапсай О.В.* Склад і структура надзвичайної дипломатичної місії УНР в Румунії // Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції «Суспільно-політичні процеси на українських землях: історія, проблеми, перспективи». Суми, 2015. Ч. 1. С. 60–61.

Дорошенко 1969 – *Дорошенко Д.* Мої спомини про недавнє-минуле (1914–1920). Мюнхен, 1969. 630 с.

Ковальчук 2010 – *Ковальчук М.* Відносини Румунії з урядом Української Народної Республіки в 1919 р. // Український історичний журнал. 2010. Вип. 4. С. 115–127.

Мазепа 2003 – *Мазепа І.* Україна в огні й бурі революції 1917–1921. Київ: Темпора, 2003. 607 с.

Срібняк 2017 – *Срібняк І.* Українці в Бессарабії та Румунії, 1921–1923 рр. (таборове та позатаборове повсякдення інтернованого вояцтва армії УНР) // Русин. 2017. № 3 (49). С. 122–136. DOI: 10.17223/18572685/49/8

Українська революція (документи) 1919–1921 1984 – Українська революція (документи) 1919–1921. Нью-Йорк: Українська вільна академія наук у США, 1984. 478 с.

WBH CAW 1 – Wojskowe Biuro Historyczne. Centralne Archiwum Wojskowe (далее WBH CAW). Zespół Akt “Sprzymierzona Armia Ukraińska” (далее – SAU). Sygnatura I. 380. 3. 115.

WBH CAW 2 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 116.

WBH CAW 3 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Наказ Надзвичайній дипломатичній місії в Румунії. № 42 від 10 лютого 1920 р.

WBH CAW 4 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Накази Надзвичайній дипломатичній місії в Румунії № 47 від 17 лютого. № 50 від 28 лютого. № 53 від 20 березня 1920 р.

WBH CAW 5 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. «Короткий звіт сум, витраченим Надзвичайною дипломатичною місією Української Народної Республіки в Румунії на утримання військової секції», підписаний головою НДМ УНР у Румунії К. Мацієвичем.

WBH CAW 6 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Кошторис утримання місії на три

місяці вперед, по дійсним виплатам, які зараз робляться», станом на літо 1920 р., підписаний головою НДМ УНР у Румунії К. Мацієвичем.

WBH CAW 7 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Лист М. Остроградського до головного отамана С. Петлюри. № 1468 від 28 травня 1920 р.

WBH CAW 8 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Доклад С. Дельвіга військовому міністру уряду УНР. № 704 від 19 червня 1920 р.

WBH CAW 9 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Доклад С. Дельвіга військовому міністру уряду УНР, № 761 від 25 червня 1920 р.

WBH CAW 10 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Рапорт старшини для доручень військового відділу НДМ УНР сотника Я. Чайківського.

WBH CAW 11 – SAU. Sygn. I. 380. 3. 115. Рапорт № 9 сотника П. Ємельянова (вересень 1920 р.).

REFERENCES

Vlasenko, V. (2007) Do diyal'nosti Nadzvichaynoї diplomatichnoї misii UNR u Rumunii (1919–1923 rr.) [To the activities of the UPR's Extraordinary Diplomatic Missions in Romania (1919–1923)]. *Ukraina diplomaticzna*. 8. pp. 176–217.

Vlasenko, V. (2008) Dokumenti i materiali nadzvichaynoї diplomatichnoї misii UNR u Rumunii (1919–1923 rr.) [Documents and materials of the UPR's Extraordinary Diplomatic Mission in Romania (1919–1923)]. *Pam'yatki: arkeografichnyi shchorichnik*. 8. pp. 129–160.

Vlasenko, V.M. & Sapsai, O.V. (2015) Sklad i struktura nadzvichaynoї diplomatichnoї misii UNR v Rumunii [Composition and structure of the UPR's Extraordinary Diplomatic Mission in Romania]. In: Vasiliev, K.K. et al. (eds) *Suspil'no-politichni protsesi na ukrains'kikh zemlyakh: istoriya, problemi, perspektivi*. Vol. 1. Sumy: Sumy State University. pp. 60–61.

Doroshenko, D. (1969) *Moї spomini pro nedavne-minule (1914–1920)* [My memories of the recent – past (1914–1920)]. Munich: Ukrains'ke Vidavnistvo.

Kovalchuk, M. (2010) Vidnosini Rumunii z uрядом Ukrains'koї Narodnoї Respubliki v 1919 r. [Relations between Romania and the Government of the Ukrainian People's Republic in 1919]. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*. 4. pp. 115–127.

Mazepa, I. (2003) *Ukraina v ogni y buri revolyutsii 1917–1921* [Ukraine in the fire and storm of the Revolution of 1917–1921]. Kyiv: Tempora.

Sribnyak, I. (2017) Ukrainians in Bessarabia and Romania in 1921–23 (Everyday Life of the UPA Interned Soldiers Inside and Outside the Camp). *Rusin*. 3(49). pp. 122–136 (in Ukrainian). DOI: 10.17223/18572685/49/8.

Gunchak, T. (1984) *Ukrains'ka revolyutsiya (dokumenti) 1919–1921* [Ukrainian Revolution (documents) 1919–1921]. New York: Ukrains'ka vil'na akademiya nauk u SShA.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). *Zespól Akt “Sprzymierzona Armia Ukraińska”*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 116.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Nakaz Nadzvychainii dyplomatychnii misii v Rumunii [Order of the Extraordinary Diplomatic Mission in Romania. Nr. 42, dated February 10, 1920]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Nakazi Nadzvichayniy diplomatichniy misii v Rumunii Nr. 47 vid 17 lyutogo. Nr. 50 vid 28 lyutogo. Nr. 53 vid 20 berezhnya 1920 r. [Orders of the Extraordinary Diplomatic Mission in Romania Nr. 47 (February 17), Nr. 50 (February 28), Nr. 53 (March 20), 1920]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Korotkyi zvit sum, vytrachenym Nadzvychainoiu Dyplomatychnoiu Misiieiu Ukrainskoi Narodnoi Respubliki v Rumunii na utrymannia viiskovoi seksii, pidpysanyi holovoioiu NDM UNR u Rumunii K. Matsiievychem ["A brief summary of the amounts spent by the Extraordinary Diplomatic Missions of the Ukrainian People's Republic in Romania on the maintenance of the military section", signed by the chairman of the UPR of the UPR in Romania K. Matsievich]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). "Koshtorys utrymannia Misii na try misiatsi vpered, po diisnym vyplatam, yaki zaraz robiatsia", stanom na lito 1920 r., pidpysanyi holovoioiu NDM UNR u Rumunii K. Matsiievychem ["Estimates of the Mission's maintenance for three months ahead, on actual payments that are being made now", as of the summer of 1920, signed by the chairman of the UPR of the UPR in Romania K. Matsievich]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Lyst M. Ostrohradskoho do Holovnoho Otamana S. Petliury. Nr. 1468 vid 28 travnia 1920 r. [Letter by M. Ostrogradsky to Chief Otaman S. Petliura. Nr. 1468 (dated May 28, 1920)]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Doklad S. Delviha viiskovomu ministru uriadu UNR. Nr. 704 vid 19 chervnia 1920 r. [Report of S. Delvig to the Minister of War of the UNR Government. Nr. 704 (dated June 19, 1920)]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Doklad S. Delviha viiskovomu ministru uriadu UNR, Nr. 761 vid 25 chervnia 1920 r. [Report of S. Delvig to the Minister of War of the UNR Government, Nr. 761 (dated June 25, 1920)]. *Zespól Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska"*. Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Raport starshyny dlia doruchen viiskovoho viddilu NDM UNR sotnyka Ya. Chaikivskoho [Report of the officer for the orders of the military unit of the Extraordinary Diplomatic Missions of the UPR of the captain Y. Tchaikovskyy]. *Zespól Akt*

"Sprzymierzona Armia Ukraińska". Sygn. I. 380. 3. 115.

The Military Historical Office. Central Military Archives (CAW). Raport Nr. 9 sotnyka P. Yemel'yanova (veresen' 1920 r.). *Zespół Akt "Sprzymierzona Armia Ukraińska". Sygn. I. 380. 3. 115.*

Срибняк Игорь Владимирович – доктор философии Украинского вольного университета (Мюнхен, Германия), доктор исторических наук, профессор, заведующий кафедрой всемирной истории Киевского университета им. Б. Гринченко, ведущий научный сотрудник отдела теории и методологии всемирной истории Института всемирной истории НАН Украины (Украина).

Срібняк Ігор Володимирович – доктор філософії Українського вільного університету (Мюнхен, Німеччина), доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри всесвітньої історії історико-філософського факультету Київського університету ім. Б. Грінченка, провідний науковий співробітник відділу теорії та методології всесвітньої історії державної установи «Інститут всесвітньої історії НАН України» (Україна).

Ihor V. Sribnyak – Borys Grinchenko Kyiv University (Ukraine).

E-mail: i.sribniak@kubg.edu.ua

Попенко Ярослав Владимирович – кандидат исторических наук, доцент кафедры права Мелитопольского государственного педагогического университета им. Б. Хмельницкого (Украина).

Попенко Ярослав Володимирович – кандидат історичних наук, доцент кафедри права Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького (Україна).

Yaroslav V. Popenko – Bogdan Khmelnytsky Melitopol State Pedagogical University (Ukraine).

E-mail: popenkoaroslav80@gmail.com